

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

a

Hosszúhetény – Pusztabánya iparrégészeti lelőhelyen végzett 2020. évi tervátás eredményeiről

2020-ban a Nemzeti Kulturális Alaphoz, a pécsi Janus Pannonius Múzeummal együtt benyújtott pályázatunk a „Hosszúhetény – Pusztabánya üveghuta település régészeti feltárás III. Hutamester házának feltárása” címmel támogatást nyert. A kutatást az NKA A2023/N6599 pályázati adatlap azonosító szám alatt nyilvántartott engedélye alapján végeztük el. A tervátást 2020. június 21 és 2021. február 10 között végeztük el, a 0208 hrsz-ú (érintett erdőrészlet: Hosszúhetény 17II) ingatlanon.

Előzmények:

A lelőhely a Kelet-Mecsekben, Hosszúhetény település határában helyezkedik el. A terület tulajdonosa a Magyar Állam, a vagyongekezelője a Mecsekerdő Zrt.

A kora újkori lelőhely régóta ismert, hiszen a korabeli üvegművesség egyik fontos állomása volt. A 23 km hosszú, ún. üvegesek útjának legkorábbi hutája a Réka-völgyben (1699), a második Óbányán (1710), a harmadik Kisújban (1762), a negyedik – és egyben a legutolsó – pedig Pusztabányán létesült. A pusztabányai huta 1784 és 1805 között működött.

Az iparrégészeti lelőhelyen az 1980-as évek közepén Kárpáti Gábor vezetésével, Jegenyés János üvegművész közreműködésével megkezdődött a pusztabányai hutahely feltárása. Az erdei hutaépület nagy része nagyon jó állapotban fennmaradt a „cseh-bajor” kemencével együtt. Előkerült a kettős hutakemence, ami egy boltozott, tojásdad alakú olvasztókemencéből és egy vele egybeépített, boltozatos mellékemencéből állt. 1995-ben Az Országos Erdészeti Egyesület itteni vándorgyűlése alkalmából és a Mecseki Erdészeti Rt. támogatásával egy rekonstrukció is készült az üvegolvasztó műhelyről. Újabb kemencét tártak fel 2003-ban az üvegsűrű É-i felében, ami szolgálhatott kalcinálásra és/vagy olvasztótégelyek előmelegítésére is. 2003-ban Kárpáti Gábor, Jegenyés János, Pap János és ifj. Lang Ádám vett részt a munkálatokban.

2016 és 2018 között, az NKA-hoz benyújtott, nyertes pályázatunknak köszönhetően folytatni tudtuk a feltárásokat, így az avar alatt pihenő, s kis részletében már megkutatott üvegsűrűt teljesen feltártuk. A 36,4 m hosszú és 15,4 m széles huta feltárása során részletes fotós- és rajzos dokumentációt, továbbá drónnal légi fotót is készítettünk. A megmaradt romokat RTK műszerrel is bemértük. A feltárásokról a digitalizált, ún. egyéves dokumentációk is elkészültek. A feltárt romok konzerválását és a huta bemutathatóvá tételét is elkezdjük. Körbekerítettük a romokat, megerősítettük a feltárt téglakemencéket és a kőfalazatot. A gázodást elkerülése végett murvát terítettünk szét az épület aljában. Az esővíz elvezetését földbeásott dréncsövekkel oldottuk meg.

A feltárás eredményei:

Az üvegsűrűtől É-ra fekvő hutamester háza (2. objektum) egy 20,7 m külső hosszúságú és 10,5 m külső szélességű, ÉNy-DK-i irányú, kőfalú építmény, melynek egyes falszakaszai még ma is láthatók a felszínen.

Az épület ÉÉNy-i részén, ahol kisebb fák tagolták csak a felszínt, egy kb. 10 x 12 méteres szelvényt jelöltünk ki feltárás céljából, itt teljes feltárást végeztünk. Az épület D-i, DK-i részét javarészt benőtte az erdő, emiatt ezen a területen falkutatást végeztünk, úgy hogy a látható falszakaszokat kezdtük el kibontani úgy, hogy mellettük 20 cm széles sávban, kívül-belül, mélyebben leástunk, hogy a falak jobban kirajzolódjanak – szelvényt nem tudtunk nyitni a növényzet miatt. Csak az épület belsejében az osztófaltól K-re nyitottunk egy kisebb 2x5 m-es szelvényt, ahol egy kőomladékot figyeltünk csak meg felső szinten. Itt még további mélyítés szükséges.

Az épülettől közvetlenül DNy-ra, D-re és É-ra egy-egy kisebb szelvényt nyitottunk történeti forrásokból ismert melléképületek (istálló, kocsiszín, üvegraktár) lokalizálására, de újabb épületet nem találtunk.

Részletesebb eredmények:

Az épület külső falának 50 cm szélességű alapozását jól meg tudtuk fogni, s követni. A bontás során az egykori épület bejáratait és ablakkereteinek helyeit is megfigyeltük. A jelenségek alapján az egykori épület egy négyhelyiséges, kőalapozású, valószínűleg faszerkezetes ház lehetett. A helyiségek az ÉÉNy-i traktusban nagyobbak voltak és Ny-i rész szélesebb volt.

Az épület DDK-i felének DK-i részén, a rövid oldalon lehetett az egyik, 2,4 m széles bejárata (s50). A KÉK-i fal DDK-i vége felé, a saroktól ÉNy-ra, beljebb 2 m-re egy 145 cm szélességű ablak sejthető (s49). A fal itt elkeskenyedett, belül hiányzott. Ettől ÉNy-ra, 2,5 m-re a fal külső része hiányzott, elkeskenyedett, belső részén téglasor volt látható (s51). Ennek szélessége: 70-75 cm, ajtó vagy ablakkeret lehetett. Ettől ÉNy-ra lehetett egy újabb bejárat (s52), a fal teljesen hiányzott, megszakadt 1,6 m szélességben. Ettől ÉNy-ra, az ÉÉK-i saroknál 2-2,5 m-re, DDK-re ismét elkeskenyedett a fal, újabb 130 cm széles ablakkeret volt – a fal belső fele hiányzott (s48). A NyDNy-i hosszú falon, a NyÉNy-i saroktól 1,3 m-re, DDK-re, ismét elkeskenyedett a fal belső része – újabb 130 cm széles ablakkeret (s53) sejthető. Ettől 2-2,5 m-re egy újabb, 140 cm széles ablakkeret nyoma került elő, a fal belső oldala hiányzott (s54). A NyDNy-i fal közepe táján, az ÉÉK-i részén hiányzott a kőfal, mely egy újabb bejáratra (s55) engedett következtetni. Ennek szélessége ismeretlen, mert pont ott volt egy fa, de az jól látszódott, hogy a fal megszakadt. Pont ezen a részen, a DK-i fal megszakításánál, az épület belső részén pilléralapozás (?) látható. A NyDNy-i fal DNy-i sarkától 1 m-re, ÉNy-ra, 1,5 m hosszan hiányzott teljesen a fal. Elképzelhető, hogy itt is bejárat lehetett, de mivel bizonytalan, így snr-t nem adtunk neki. Így összesen 3 vagy 4 bejáratot és 4 vagy 5 ablak nyomát figyeltük meg.

Az épület ÉNy-i részén nyitott szelvényben a felső 5-10 cm vastag réteg könnyű, laza humusz volt, mely alatt világosbarna, felső részén lazább, majd 10-20 cm-rel mélyebben nagyon kötött erdei talaj jelentkezett. E kötöttebb rétegben helyenként humuszfoltok (növényzet miatt) és téglatormelék jelentkezett. A belső részen 10-30 cm vastagságú föld leszedése után egy viszonylag homogén, egyenetlen felszínű, világosbarna rétegben álltunk meg. Az egykori járósíntet biztosan egyedül az É-i sarok környékén, a s46 jelenségig értük el. Az ÉNy-i épületrész középső részén Ny-K-i irányú, kb. 1 m széles mélyedésként követhető alapozó árkot (s46) bontottunk ki, melynek felső részében került elő az egykori cserépkályha (s45). A s46 két részre osztotta az épületet, egy É-i kisebb és egy D-i, nagyobb egységre. A s45 cserépkályha omladéka a nyelési szinttől néhány cm-re, 2 x 3 m nagyságú felületen tűnt elő, felszínén tégl- és kályhacsempe töredékekkel. A korabeli téglából és zöld színű, díszítetlen felületű, négyszögletes alakú, zöld mázas kályhacsempékből épített kemence sütőfelülete 80-85 x 115 cm nagyságú volt. A kályha szájnnyílása É-i vagy ÉK-i irányba lehetett. Feltehetően e 2 helyiségben, vagy nagyobbikban, ami az üvegsűr felé nézett sejthetjük a hutamester lakórészét.

A D-i rész középső-K-i részén, a s46 K-i folytatásában K-i irányba megcsúszott, 50-60 cm széles, kb. 7 m hosszú kőfal alapozást (s47) figyeltünk meg. Úgy sejtettük először, hogy az épület pincéje itt lehet, ugyanis egy erőteljes horpadás és kősor volt az avar alatt. Később kiderült, hogy a s47 egy osztófal (mint a s46 az É-i részben).

A DK-i részen, a külső falazat esetében a D-i és a Ny-i szakaszokat is megfogtuk. A Ny-i fal a jelenlegi gypszinttől legalább 50-60 cm mélyen, a világosbarna erdei talajban feküdt. A Ny-i falszakasznak csak a DNy-i részét sikerült feltárnunk, sérült a fal. A D-i zárófal jól és magasabban megmaradt. A külső fal 50-60 cm szélességű, a D-i oldalon masszívabb. Megfigyeléseink szerint a D-i falszakasz erősebb, mint az É-i, valószínűleg az erózió miatt – itt masszívabb falat építettek.

Ifj. Lang Ádám javaslatára a hutamester házán kívül 3 helyen nyitottunk ki egy-egy kutató árkot, hogy az épülethez tartozó melléképületeket (istálló, kocsiszín, üvegraktár) megtaláljuk. Az 1. szelvény az épülettől DK-re, az osztófallyal egy vonalban jelöltük ki. A 130 x 310 cm-es szelvényben 20-25 cm mélyen mentünk le az altalajig. Az ÉNy-i részében nagyobb, másodlagos helyzetű köveket találtunk. A 2. szelvény az épület NyDNY-i részén volt. A 130 x 175 cm-es szelvényben 25-30 cm mélyen mentünk le, az altalaj szintjéig. Semmit sem találtunk benne (leletet sem). A 3. szelvény az épülettől ÉÉNy-ra, az osztófallyal egy vonalban lett megnyitva. Az altalajt itt is 25-30 cm mélyen elértük, egy-két tégladarab volt benne. A feltárás során összesen 260 m² területet kutattunk át.

A hutamester házának feltárása mellett a korábban feltárt üvegcsűr állagmegóvását is folytattuk. Elsőként a helyenként térdig érő növényzetet lekaszáltuk és összegereblyéztük, illetve a behulló gallyakat, faágakat távolítottuk el, majd a huta ÉNy-i helyiségében megkezdtük a még álló kőfalak vizes agyaggal történő kifugázását – korhű módon. Ahol szükséges volt, ott trasszhabarccsal megerősítettük a kőfalakat az agyagfugázás mellett. A kettős kemence felső peremrészét és a központi kemence tönkrement téglás részét méret azonos téglákkal újrafalaztuk. A hűtő- és faszárító kemence gyenge megtartású téglás részeit is megerősítettük és újrafalaztuk. A kőfalak felületét és a fugákat vízüveggel ecseteltük be, hogy jobban ellenálljanak az erózióknak. A Mecsekerdő Zrt. jóvoltából zúzott követ is kaptunk, melyet a hután kívül deponáltak le. Azt talicskával hordtuk be az üvegcsűrbe és terítettük szét a korábbi köves felszínen, ahol feltört a növényzet. A takarítás és állagmegóvás után a kemencéket faágakkal feltöltöttük a jobb tartás érdekében, majd a falszakaszokat és a kemencéket geotextillel visszatakartuk.

A további feltárások célja:

Pusztabánya volt az utolsó kelet-mecseki üveghuta. A hutatelepülés gyorsan lakatlanná vált, hiszen gyorsan benőtte az erdő. Pusztabánya feltárt üvegcsűrjével és a hutamester házával, továbbá a körülötte, az avar alatt pihenő épületeivel sok új ismeretet ígér a magyar üvegművesség kutatói számára. Célunk az üveghuta további megismerése és teljes rekonstrukciójának előkészítése, az üvegcsűr és a hutamester házának feltárása után az egyéb épületeinek megkutatása egy újabb mérföldkő lenne a teljes hutatelepülés feltárásának sorozatában, ami már egyedülálló lenne a Kárpát-medencei huták sorában.

Véleményünk szerint a teljes hutatelepülés feltárása és majdani teljes rekonstrukciója elsőrendű szakmai, régészeti, ipartörténeti, építészeti, valamint turisztikai érdek, ami nagy tömegeket vonzana és jól megfogható rekonstrukcióval be lehetne mutatni egy letűnt nagyszerű világ emlékeit, okulásul szolgálva minden nemzedék számára...

A feltárás munkatársai: Gulyás Gyöngyi régész, Kurucz Máté, Móricz Róbert, György Ferenc, Simon Béla, Haramza Márk régész-technikusok. A geodéziai felmérést az Ásatárs Kft végezte el. A feltárás támogatói: Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága, a pécsi Janus Pannonius Múzeum, a Mecsekerdő Zrt. és a feltárást végző Ásatárs Kft.

2021.március 26.



Gallina József Zsolt

feltárást vezető régész